

Izvirni znanstveni članek Original scientific paper (1.01)
Besedilo prejeto Received: 17. 9. 2025; Sprejeto Accepted: 15. 10. 2025
UDK UDC: 904(497.4Ptuj)*652":27-53-312.47
DOI: 10.34291/Edinost/80/02/Visocnik
© 2025 Visočnik CC BY 4.0

Julijana Visočnik

Petovionske Nutrice in njihov potencialni vpliv na češčenje Marije

Nutrices from Poetovio and Their Potential Influence on the Veneration of the Virgin Mary

Izvleček: Nutrice, ki jim pripisujemo predrimski izvor, veljajo za najpomembnejši kult v Petovionu. Njihovega izrednega pomena ne potrjuje samo število spomenikov, kjer so ali epigrafsko ali ikonografsko (pogosto tudi oboje) izpričane, temveč tudi dejstvo, da so predrimski kult vzeli za svojega tudi italški priseljenci in da se je razširil med pripadniki vseh družbenih razredov; na votivnih spomenikih so namreč kot dedikanti dokumentirani tako člani municipalne elite kakor tudi osvobodenci, sužnji in peregrini. Tako antični kult kakor tudi takratna filozofska misel so vplivali na oblikovanje krščanske misli, zato se zdi samoumevno, da je kult Nutric s svojim sporočilom in zakoreninjenostjo v okolje vplival na češčenje Marije, ko se je postopoma razširilo tudi na naš prostor. Ostaja pa vprašanje, kako ta vpliv dokazati.

Ključne besede: Petoviona (*Poetovio*), kult Nutric, začetki krščanstva, češčenje Marije, pozna antika, zgodnji srednji vek

Abstract: *The Nutrices, traditionally attributed a pre-Roman origin, are regarded as the most significant cult phenomenon in Poetovio. Their exceptional prominence is attested not only by the considerable number of monuments on which they appear – epigraphically, iconographically, or, in many cases, both – but also by the adoption of their cult by Italian settlers and its dissemination across all strata of society. Votive dedications identify dedicants ranging from members of the municipal elite to freedmen, slaves, and peregrini. Both ancient cults and contemporary philosophical thought significantly shaped the development of early Christian theology. In this context, it appears almost self-evident that the cult of the Nutrices, with its enduring presence and deeply rooted local significance, played a role in shaping the veneration of Mary as it gradually spread to this region. Nonetheless, the critical question remains: how can such an influence be substantiated?*

Keywords: *Poetovio, cult of Nutrices, beginnings of Christianity, veneration of Mary, late antiquity and the early middle age*

Petoviona (*Poetovio*) – rimski Ptuj

Petoviona (*Poetovio*) je sicer najmlajše rimsko avtonomno mesto na Slovenskem, ki ga je na začetku 2. stoletja po Kr. ustanovil cesar Trajan; po njem je kolonija tudi dobila svoje uradno ime: *colonia Ulpia Traiana Poetovio*. A romanizacija se je v tem najbolj vzhodnem rimskem mestu pri nas začela že mnogo prej; rimska vojska v obliki legij in legionarjev je bila na tem prostoru prisotna že približno stoletje. Najprej, od leta 9 po Kr. do 45 po Kr. (Ritterling 1925, 1642–1664; Reddé 2000, 119–126), je v bila v Petovioni stacionirana Osmo legija (*legio VIII Augusta*), od leta 45 po Kr. do okoli 90 po Kr. (Ritterling 1925, 1710–1727; Wolff 2000, 203–204; Piso 2000, 220–225) pa še Trinajsta dvojna (*legio XIII Gemina*). Rimska vojska je na novo osvojeni prostor prinesla rimsko civilizacijo z vsem, kar jo je določalo: jezik, način življenja, način bojevanja, razne druge navade in običaji, oblačila in orožje, seveda tudi kultura in z njo povezana religija, razni kulti, obredje, način čaščenja bogov in nenazadnje tudi navado postavljanja spomenikov z napisi, t. i. *epigraphic habit*, ki je bila v takem obsegu in na tak način lastna prav rimski civilizaciji. V ta sklop spada tudi postavljanje kamnitih votivnih spomenikov (večinoma v obliki oltarjev) z napisi, ki nam omogočajo izjemen vpogled v svet bogov tako na lokalni kot tudi globalni ravni. O Petovioni je bilo napisanega že veliko, še posebej v zadnjih letih je nastalo kar nekaj ključnih del, ki se ukvarjajo z zgodovino tega pomembnega avtonomnega rimskega mesta pri nas.¹

Petoviona je sicer večino časa pripadala provinci Zgornji Panoniji (*Pannonia Superior*), čeprav je bila prvotno del Norika (Noriškega kraljestva), a je bilo ob vzpostavitvi province Norik zaradi njegovega pravnega statusa mesto s svojim zaledjem izločeno iz te province. Kolonija velja za največje in najpomembnejše rimsko mesto na ozemlju današnje Slovenije, znotraj province jo je prekašalo le mesto Karnunt (*Carnuntum*). Mesto in njegovi avtohtoni prebivalci gotovo niso pozabili na povezanost in skupno zgodovino s sosednjo rimsko provinco. Prav to nam pogosto potrjujejo spomeniki z napisi, pa naj bodo to nagrobni, votivni ali morda počastitveni napisi, ki nam nudijo vpogled v tamkajšnje prebivalstvo (domačini imajo

1 Navajamo le izbor: Horvat 2024, 429–446; 2023; Ragolič 2023; Horvat in Nestorović 2022; Horvat idr. 2020; Horvat, Vičič 2010; Horvat idr. 2003, 153–189; Šašel Kos 2014, 139–165.

namreč podobna, sorodna ali celo ista imena). Jugovzhodni Norik so namreč poseljevali keltski Tavriski. Sorodnosti niso omejene samo na imena staroselskega prebivalstva; na podoben način namreč ugotavljamo skupen kulturni razvoj južnega Norika tudi na primeru domačih božanstev. V primeru Jupitra Depulsorja (*Iuppiter Depulsor* – Odvračalec zla) govorimo celo o vrhovnem božanstvu prebivalcev južnega Norika, torej prostora med Celejo in Petoviono, ki je svoj epitet najverjetneje pridobil v skladu z zakonitostjo t. i. *interpretatio Romana*. Vsekakor je predstavljal močno vojaško, administrativno in gospodarsko središče, ki je že v prvi polovici 1. stoletja postalo eno najpomembnejših upravnih središč rimske province Panonije in tudi sedež vojaškega poveljnika panonskega dela vojske (Horvat in Nestorović 2020, 4). Največji razcvet pa je mesto doživelo v 2. in 3. stoletju, ko so se tu nahajali različni uradi (davčni, carinski, finančni in arhivi); po markomanskih vojnah pa je postalo tudi cilj priseljencev z vzhoda. Staroselsko prebivalstvo, italški kolonisti, konstantna prisotnost vojske, številni uradniki, prišleki z vzhoda so pripomogli k temu, da je bila tukajšnja struktura prebivalstva zelo pisana. Tak pa je bil tudi svet bogov; srečamo namreč predrimske kulte, ki so se s pomočjo *interpretatio Romana* (del procesa romanizacije) sicer preoblikovali, a vseeno preživeli in živeli tudi v času rimske države. Italški kolonisti in rimski vojaki so častili grško-rimska božanstva, pogosto Jupitra (Najboljšega in Največjega) kot najvišje in nekakšno državno božanstvo. Državni aparat, h kateremu lahko prištevamo tudi rimske vojake, se je pogosto priporočal prav njemu. Rimski vojaki, ki predstavljajo enega izmed bolj mobilnih delov rimske družbe, so del svojega službovanja lahko opravili tudi na vzhodu, kjer so se srečali s tamkajšnjimi kulti. Nekateri med njimi so bili zanje zanimivi, zato so jih prevzeli in ob premestitvi »odnesli s seboj« na novo lokacijo delovanja. Na ta način je mogoče npr. razložiti priljubljenost in razširjenost mitraizma v Petovioni, saj so bili častilci le moški. Poleg misterijskega kulta sončnega boga Mitre je izpričana še Kibela, častili so egipčanska bogova Izido in Serapisa, že od druge polovice 3. stoletja pa je bila Petoviona sedež škofije in pomembno zgodnjekrščansko središče z več cerkvami (Šašel Kos 2020, 227.317.320). V začetke krščanske skupnosti v Petovioni se je poglobil Bratož (2014, 241–250), ki se je oprl predvsem na Viktorina Ptujkega in njegove spise. Isti avtor pa je opozoril tudi na pomanjkanje arheoloških virov (1986, 136). Do neke mere ostaja odprto vprašanje, od kod je krščanstvo prišlo v Petoviono. Zdi se namreč, da sta bila

prisotna oba vpliva, tako tisti iz Ogleja kakor tudi tisti neposredno z vzhoda (Bratož 2014, 244; 1986, 138.141–142).

Nutrice v Petovioni

S kultom Nutric se je najbolj sistematično in tudi največkrat na različnih mestih v zadnjih tridesetih letih ukvarjala M. Šašel Kos (1999; 2001; 2016). Nazadnje leta 2016, kjer je v prispevku z naslovom *Nutrices: the most popular goddesses at Poetovio* najprej petovionske nutrice (božanske dojilje?) postavila v kontekst rimskih božanstev s podobno vsebino, torej dojilj, nadomestnih staršev in podobno. Ob bok »našim« Nutricam so tako postavljene *Bona Dea*, *Dea Nutrix*, *Nutrix Augusta*. Avtorica poudari tudi, da so nekatere od omenjenih boginj veljale obenem za device in matere. Predvsem pa je izpostavila, da so v antičnem svetu Grčije, Cipra, Egipta, Afrike, Italije, pa tudi drugod izpričane boginje, ki se častijo (tudi) v vlogi dojilj. Načeloma sicer gre za boginje rodovitnosti, a je ta vidik skrbi za otroke posebej izpostavljen (2016, 167–168).

Slika 1: Votivni spomenik (arhiv Pokrajinskega muzeja Ptuj - Ormož, Boris Farič)

O kultu Nutric v Petovionih tu ne bo mogoče dodati nič novega,² a za potrebe razprave v nadaljevanju naj na strnjen način predstavimo znana dejstva in splošno sprejete zaključke:

- *Nutrices* iz latinske besede *Nutrix* zaznamuje rojenice, dojilje, tudi varuhinje in zaščitnice dojenčkov in otrok. Ker je bila v antiki umrljivost otrok (dojenčkov ob samem porodu, pa tudi v prvih dneh in letih življenja) velika, ni nenavadno, da so pripadniki različnih slojev častili ženska božanstva, ki so jih povezovali s plodnostjo, rojevanjem, zdravjem in skrbjo za otroke. Na ta način razumemo tudi petovionske Nutrice – kot božanske dojilje ter zavetnice dojenčkov in otrok, ki so bile v Petovionih (pa tudi sicer) najbolj priljubljeno žensko božanstvo.
- Predrimski izvor petovionskih Nutric ni sporen, ni pa čisto jasno, kam jih natančneje umestiti. Ne gre zanemariti sorodnosti s sicer širšim keltskim kultom božanskih Mater ali Matron (*Matres*, *Matronae*),³ ki so sicer bolj povezane z rodovitnostjo (a posledično tudi s skrbjo za otroke). V tem okviru npr. poznamo *Matres Noricae* in *Matres Pannoniorum*, kamor bi morda lahko umestili tudi Nutrice.⁴ Nekateri so jih poskušali povezati z vzhodnjaškim kultom Velike matere bogov – torej s Kibelom, pa tudi z Izido. Sorodnosti je mogoče videti v nekaterih grško-rimskih boginjah, ki med drugim nastopajo tudi kot dojilje: Artemida, Afrodita, Nimfe, *Bona Dea* in druge. Prav vse naštetje pa je vsaj ohlapno mogoče povezati s starodavnim kultom Matere Zemlje, ki je povezan z ustvarjalnostjo in rodovitnostjo narave. Torej s kultom, ki je bil prisoten v domala vseh starodavnih družbah.
- Do danes je znanih več kot 40 votivnih spomenikov, ki so tako ali drugače naslovljeni na Nutrice oziroma so jim posvečeni. Priljubljenost tega kulta je primerljiva celo s kultom Jupitra, Najboljšega

2 Na 18. simpoziju o rimski provincialni umetnosti, ki je bil leta 2024 v Beogradu, je sicer avstrijski arheolog Bernhard Schrettle predstavil zanimivo najdbo s Frauenberga pri Lipnici (avstrijska Štajerska), kjer so našli kar 17 kipov boginj, pri katerih bi lahko šlo za *Nutrices*. Svetišče na Frauenbergu upravnno spada k Flaviji Solvi, mestu v provinci Norik, a obenem gre za Petovionih sosednje mesto (Schrettle 2024, 37).

3 Petovionske Nutrice bi najverjetneje lahko postavili v kontekst različnih keltskih Mater (*Matres*) oz. Matron (*Matronae*), ki jih je zelo natančno obravnavala in predstavila N. Beck v prvem poglavju svojega dela (2009, 35–106); še posebej izpoveden je del, ki je namenjen doječim materam oz. dojiljam (The Nursing Mothers or Nutrices; 2009, 72–77).

4 M. Hainzman je Nutrice poskusil identificirati s keltskimi boginjami z imenom *Alounae* (Hainzmann 2016, 39–48).

in Največjega – vrhovnega in državnega rimskega boga, ki je praviloma najpogostejše zastopan na votivnih spomenikih – ali pa s kultom Mitre, ki so mu v Petovioni posvetili neverjetnih 5 mitrejev, posledično pa je ohranjenih tudi precej njemu namenjenih votivnih spomenikov. Poudariti velja, da je kult Nutric v takšni obliki dokumentiran skoraj izključno v Petovioni (zaenkrat poznamo le dve izjemi: ena iz Maribora, druga iz avstrijskega Parndorfa) in nikjer drugje po rimskem imperiju ter velja za lokalni petovionski kult.

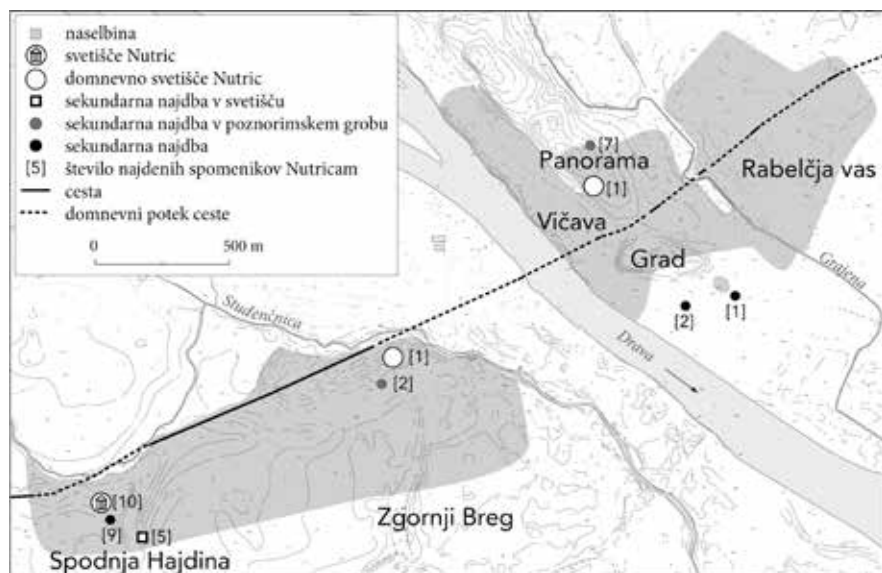
- Ikonografija na ohranjenih spomenikih ni povsem enotna. Ohranjene upodobitve lahko razdelimo v tri ikonografske skupine: upodobitev z eno samo Nutrico na desni strani reliefne plošče; upodobitev z dvema Nutricama – vsaka na svoji strani reliefa in z dojenčkom v naročju, ki ga dojita, med njima stoji še ena ženska figura; in tretja, kjer sta poleg sedeče Nutrice upodobljeni še ena ali dve ženski figuri, ki imata attribute, povezane z vodo (morda Nimfi?).⁵
- Vedno se nagovarjajo v množini, torej kot *Nutricibus*, kar pomeni, da je invokacija namenjena vsaj dvema, bolj verjetno trem boginjam,⁶ ki nastopajo skupaj, kar potrjujejo tudi ohranjeni reliefi.
- Ohranjenih votivnih spomenikov sicer ni mogoče natančneje datirati, praviloma pa se umeščajo predvsem v 2. in prvo polovico 3. stoletja, proti koncu 3. stoletja pa čaščenja, ki bi ga dokazovali spomeniki z reliefi in napisi, ni več, kar pa seveda ne pomeni, da jih niso (predvsem v zasebni sferi) častili še naprej (Šašel Kos 2001, 345–346; 2016, 172–173; 2020, 319).
- Na podlagi opravljenih arheoloških izkopavanj in arheološke topografije je v Petovioni potrjeno eno svetišče, posvečeno Nutricam, na Spodnji Hajdini; dve sta zaenkrat samo domnevni: na Panorami in na Zgornjem Bregu.⁷

5 Omeniti velja odlično diplomsko nalogo Gaje Grižon z naslovom Kult Nutric v Petovioni (2023). Avtorica je zbrala relevantno literaturo v zvezi s petovionskimi Nutricami in jih postavila v kulturno-zgodovinski kontekst na zelo smiseln način.

6 Tu bi lahko potegnili vzporednico s kultom Matron (*Matronae*) ali Mater (*Matres*), ki vedno nastopajo kot triada.

7 Navedeni poudarki predstavljajo povzetek navedene literature; literatura je izrecno navedena le v primerih, kjer želimo neko trditev posebej izpostaviti.

Slika 2: Zemljevid s svetišči

Začetki češčenja Marije (mariologija)⁸

Mariologija je veda, ki preučuje življenje Marije, o kateri Sveto pismo ni pre-
tirano zgovorno, čeprav je njena vloga v odrešenijski zgodovini nesporna.
Na »zamik« češčenja Marije so tako vplivale tudi relativno skope omembe
v Svetem pismu Nove zaveze (Kearns 2008, 115–196). Evangeliji, ki so bili
napisani konec 1. stoletja po Kr., jo sicer omenjajo; med njimi največkrat
in najbolj podrobno evangelij po Luku. Ne gre zanemariti niti apokrif-
nega Jakobovega protoevangelija iz 2. stoletja, kjer o Mariji dobimo več
podatkov. Prav zaradi več ali dodatnih informacij o Mariji sta oba vira

8 Zelo okviren pregled zgodovinskega razvoja češčenja Marije je nastal s pomočjo izbora izjemnega opusa literature, ki se ukvarja s področjem mariologije: Rihar 1909; Pelikan 2021; Söll 1994, 596–599; Limberis 1994; Collona, Matraini in Marinella 2008; Geary 2006; Rubin 2009; Gentle in Fastiggi 2009; McNelly Kearns 2008; Nichols 2015; Schoemaker 2002; Brubaker in Cunningham 2011; Benko 2004. Ustavili smo se predvsem ob tistih poudarkih, ki so vezani na začetke Marijinega češčenja, torej že v sami antiki, ob njenem koncu ter v srednjem veku. Diskusije, ki so se pojavljale v novem veku vse do 20. stoletja, nas niso zanimale, saj za naš poskus ugotoviti vzročno-posledično povezavo med Nutricami in Marijo niso relevantne. Sežet pregled zgodovine Marijinega češčenja na Slovenskem nam poda Menaše (1994, 23–26). Avtor skozi celotno monografijo na sistematičen način predstavlja dogmatične upodobitve Marije na kronološki način, torej od srednjeveških tipov, predreformacijskih in poreformacijskih, kar pomeni, da so za našo problematiko vendarle nastale nekoliko prepozno.

tudi močnejše vplivala na njeno češčenje. Posamično referenco je mogoče najti tudi v Pismih Galačanov; sv. Irenej jo je v 2. stoletju označil za drugo Evo; njena prva znana molitev (*sub tuum praesidium*) je datirana v 3. oz. 4. stoletje, kar velja tudi za njene najzgodnejše upodobitve, ki jih poznamo iz Priscilinih katakomb v Rimu v 3. stoletju. Sv. Ambrož v 4. stoletju je Marijo razumel tudi kot Mater Cerkve, kar je bilo uradno sprejeto šele na drugem vatikanskem koncilu. V 5. stoletju so na tretjem ekumenskem koncilu⁹ razpravljali o vprašanju, kako jo naslavljati; ali kot *Theotokos* (tista, ki nosi Boga) ali kot *Christotokos* (tista, ki nosi Kristusa). V tej zvezi je bilo treba najprej razrešiti vprašanje Kristusove narave. Je Marija rodila Jezusa, ki je res bil Bog in človek v eni osebi? Po dolgotrajnem razglabljanju in argumentiranju je koncil pritrdil uporabi naziva *Theotokos*,¹⁰ s tem pa tudi razrešil dilemo o neločljivi povezanosti božanskosti in človeškosti v eni Kristusovi osebi. V tem je mogoče videti tudi prvi resen korak k institucionaliziranemu češčenju Marije kot Božje matere. In kot tak je gotovo pripomogel k pospešenemu širjenju njenega vpliva, češčenja, raznih z njo povezanih pobožnosti in tudi upodobitev.

Konec antike oz. na začetku srednjega veka (nekako od 6. stoletja naprej) se je razširilo tudi prepričanje o vnebovzetju Marije.¹¹ Ostale dogme, povezane z njenim pojmovanjem in češčenjem, so se razvijale postopoma, predvsem od 11. stoletja naprej pod vplivom monastičnih piscev (npr. sv. Bernarda).¹² Za velikega častilca Device Marije pri nas gotovo velja znameniti škof Tomaž Hren (1597–1630), ki jo v svojih pridigah pogosto omenja, daje za zgled, prosi in nagovarja (Dolinar 2007, 113–114).¹³ V tem kontekstu lahko navedemo tudi J. L. Schönleba kot velikega zagovornika Marijinega brezmadežnega spočetja (Ušeničnik 1904, 413–426; Smolik 1981, 417–418).

Kot močna priprošnjica se je v liturgiji pojavila v 8. stoletju; kot kraljica nebes, ki pogosto sedi na prestolu, pa v 13. stoletju. Italijanski termin

9 Leta 431 v Efezu.

10 Za pojem *Theotokos*, torej razumevanje Marije kot Mater Božjo, gl. Pelikan 2021, 75–89.

11 Marijino vnebovzetje se je praviloma povezovalo z njenim »zaspanjem« (*dormitio*), s čimer se je podrobneje ukvarjal Shoemaker (2002).

12 Npr. Paradoks: Devica in mati; da je brez vsakega greha; brezmadežno spočetje in drugo, gl. Pelikan 2021, *passim*.

13 Tekstno-kritična objava korpusa Hrenovih pridig je v pripravi.

»Madonna« (iz lat. *mea domina* – moja gospa) oz. francoska različica »Notre Dame« (naša Gospa) sta prav tako postopoma prehajala iz grške tradicije v latinsko in postopoma dobivala tudi ikonografske odmeve.

V teku stoletij se je izoblikovalo več tipov upodobitev Marije; navedimo najpomembnejše (oz. najstarejše):¹⁴

- Marija, ki stoji sama, v pozi molivke ali delivke blagoslova. Tovrstne upodobitve krasijo antične apsidne mozaike (*Maria Orans* – *Orante*: Lechner 1993, 11–15);
- pogosto je stoječa Marija upodobljena z detetom Jezusom, ki je obrnjeno proti opazovalcu slike in ima dvignjeno roko v blagoslov;
- Marija z detetom, ki je upodobljena na prestolu, izvira iz bizantinskega obdobja in je pogosta v srednjem veku in renesansi;
- *Virgo Lactans* ali *Madonna Lactans*: Marija, ki doji Jezusa;
- t. i. tip *Elëusa* (nežna) – upodobitev Device Marije na ikonah skupaj z Jezusom kot otrokom, ki se naslanja na njeno lice (Schmuck 1989, 318–321).

Kot že omenjeno, za najstarejšo (ali eno izmed najstarejših – 3. stoletje) velja upodobitev Marije z detetom iz Priscilinih katakomb v Rimu (Schmuck 1991, 523–526). Sedeča Marija doji dete, ki glavo obrača h gledalcu. Najstarejše stalne (tipske) oblike prikaza Marije z detetom pa so se razvile na vzhodu in spominjajo na ikone. Na vzhodu je Marija upodobljena na prestolu, nosi krono, v naročju pa ji sedi Jezus (še otrok). Omenjeni bizantinski modeli so vplivali na zahod v zgodnjem srednjem veku,¹⁵ postopoma se je povečal pomen »kulta« Device, temu pa se je v 12. in 13. stoletju dodala cela paleta tipov upodobitve.

Ker nas zanimajo predvsem najbolj zgodnje upodobitve Marije, se bomo ustavili ob zgodovinskih okoliščinah, ki so pripomogle k širjenju samega češčenja in s tem povezanega nastajanja različnih upodobitev Marije. Kot je bilo že nakazano, predstavlja odločilni *stimulus* za širjenje kulta

¹⁴ Za uvod v marijansko ikonografijo gl. predvsem Lechner 1991, 285–287.

¹⁵ O pomenu Marije v bizantinski tradiciji gl. zbornik z naslovom *The Cult of the Mother of God in Byzantium*, ki sta ga uredila Brubaker in Cunningham (2016).

Marije 3. ekumenski koncil v Efezu leta 431, kjer so potrdili, da je Marija *Theotokos* (torej tista, ki nosi Boga, oz. tista, ki je Boga rodila: Bogorodica). Omenjeno dejstvo je po eni strani zaključilo dlje časa trajajočo diskusijo o naravi Kristusa (človek ali Bog ali oboje) in s tem povezano vlogo Marije, po drugi pa je njen izid spodbudil češčenje in upodabljanje Marije (Pelikan 2021, 75–91).

V naslednjem stoletju se Devica Marija pojavi na prestolu z detetom Jezusom v naročju – najstarejši je primer iz samostana sv. Katarine na gori Sinaj. Devica Marija, ki je upodobljena kot kraljica, je znana iz cerkve, ki je posvečena sveti Mariji v Trasteveru (Rim) in jo je mogoče datirati (zaradi klečečega papeža Janeza VII.) na začetek 8. stoletja (705–707). Za obdobje med 6. in 8. stoletjem naj bi se do danes v Rimu ohranilo le nekaj (manj kot deset?) upodobitev Device in deteta, kar si je, če gledamo z današnjimi očmi, razmeroma težko predstavljati, saj nas danes Marija spremlja tako rekoč na vsakem koraku. Nekako v tem obdobju se je oblikovala tudi ikonografija Jezusovega rojstva z Marijo v središču, ki se je ohranila vse do današnjih dni v pravoslavni cerkvi. Na vzhodu so se pod vplivov apokrifnih spisov, ki so vsebovali več podatkov o življenju Marije, oblikovale tudi druge podobe iz njenega življenja, ki so jih radi upodabljali. Latinska Cerkev na zahodu v času, ko je zahodno rimsko cesarstvo propadlo, tako politično kakor tudi gospodarstvo, in se je sama šele prav formirala (cerkvene strukture, hierarhija, organiziranost, liturgija in končno tudi teologija), ni razvijala lastne ikonografije, zato je dolgo časa temeljila na vzhodni tradiciji. Za prvo ohranjeno upodobitev Marije z detetom v zahodni rokopisni tradiciji velja znamenita *Book of Kells* iz časa okoli leta 800 v stilu inzularne umetnosti. Če jo primerjamo s sočasnimi in celo starejšimi izdelki bizantinskega kulturnega kroga, se izdelava zdi precej groba.

Nesporen je bizantinski vpliv na upodabljanje Marije v zahodnem krščanskem krogu. Bizantinske ikone, še posebej tiste iz samega Bizanca, so imele pomembno mesto v javnem življenju, pripisovali pa so jim tudi čudodelne moči. Bizantinska umetnost je že zelo zgodaj našla svojo pot v Italijo, ki je bila nekaj časa tudi del bizantinskega cesarstva, posledično in postopoma pa tudi drugam v osrednjo in zahodno Evropo. Marijo so v tem (vzhodnem) delu Evrope raje in pogosteje imenovali *Theotokos*, torej Božja mati (mati Boga), in le izjemoma devica Marija. Odrešenje je bilo vernikom podarjeno v trenutku Božjega utelešenja: koncept, ki se kaže

v obliki upodobitve Marije, ki drži Jezusa kot otroka. Predvidoma najstarejšo upodobitev Device Marija na zahodu smo omenili že prej: v baziliki Santa Maria in Trastevere v Rimu. Za drugo velja podoba iz Panteona, ki so ga posvetili Mariji kot znamenje zmage krščanstva nad poganstvom. Pri obeh je mogoče opaziti in preučevati bizantinski vpliv, predvsem v ikonografskem pomenu. Obe poudarjata materinsko vlogo Marije, saj sta upodobljeni skupaj z detetom Jezusom, nastali pa naj ne bi pred sedmim oz. osmim stoletjem.¹⁶

Šele od 12. oz. 13. stoletja naprej je Marijina ikonografija postajala vedno bolj razvejena, predvsem pa se je širila tudi zunaj Rima, najprej v Toskani, postopoma pa tudi širše, predvsem s pomočjo ubožnih redov, torej frančiškanov in dominikancev. Češčenje Marije je dobivalo vedno več privržencev, častilcev, in posledično tudi vedno več upodobitev (slike, freske, oltarni kipi, razni reliefi ...). Začelo se je obdobje, ko je Marija vedno bolj pridobivala pomen, povečevalo se je zanimanje za njeno življenje, pripisovalo se ji je vedno več vlog, ki jih je bilo treba oživiti, pri čemer so se s pomočjo simbolike vzpostavile tipske upodobitve. A za to priložnost bi se ustavili le pri prvih korakih češčenja Marije, torej še v antiki in na začetku srednjega veka.

Poskusili smo vsaj nakazati začetke Marijinega češčenja, ki je povezano s samim širjenjem krščanstva, pri čemer pa že samo širjenje krščanstva predstavlja posebno problematiko in fenomen. Krščanstvo je namreč v takratno civilizacijsko in politično velesilo rimskega imperija vneslo novo revolucionarno paradigmo in je bilo na začetku zanimivo predvsem za nižje sloje. Monoteistična religija vsaj na začetku ni mogla povsem parirati zelo razdelanemu panteonu uveljavljenih poganskih božanstev, ki je bil podkrepljen s filozofijo, mitologijo in sploh klasično literaturo ter nedvomno zelo globoko ukoreninjen v vse pore življenja. Ustaljeni in uveljavljeni svet bogov je zadovoljil zelo različne potrebe častilcev: po spolu, po družbeni pripadnosti, po poklicni usmerjenosti itd. Nova religija, seveda brez ženskega božanstva, pa je prinesla drugačen pogled na ženski koncept. Tako se zdi logično, da je Marija, Božja mati, začela pridobivati pomen tudi

16 Gl. op. 14.

zaradi številnih obstoječih poganskih kultov, kjer so bile v ospredju boginje z izrazito ženskimi nalogami, ki jih je mogoče najti v vseh civilizacijah.¹⁷

Nutrice in Marija v Petovioni

V Petovioni se je izoblikovala svojstvena provincialna kultura, ki morda nekoliko odstopa od sosednjih mest, pa naj bo to v isti provinci, sosednjih ali v Italiji, kar je mogoče opazovati tudi na primeru religioznega življenja v pozni antiki, torej v obdobju, ki nas zanima (Bratož 2014, 42–52). V tem kontekstu lahko izpostavimo »samo« 5 mitrejev in okoli 40 votivnih spomenikov, posvečenih Nutricam, kar gotovo predstavlja unikum vsaj v bližnji, če ne širši okolici. Okoliščine, ki smo jih nakazali, pa so nedvomno vplivale tudi na začetke krščanstva v obravnavanem mestu (241–273). Kljub temu da iz Petovione izvira Viktorin Ptujski, škof in mučenec, predvsem pa prvi krščanski pisec z našega prostora, o krščanstvu v pozni antiki ne vemo toliko, kot bi si želeli. Še vedno namreč ne vemo, od kod se je krščanstvo v Petoviono razširilo (ali preko Akvileje ali neposredno z vzhoda), so pa vzhodni vplivi več kot očitni (244).

Če je krščanstvo res prišlo neposredno z vzhoda, bi to morda lahko predstavljalo tudi nekoliko drugačno izhodišče za češčenje Marije, saj se je tam razvilo hitreje, intenzivneje in sploh drugače kot na zahodu. Sploh če to postavimo v okolje, kjer je bilo žensko božanstvo v podobi Nutric ne le prisotno, temveč res ukoreninjeno v zavest tamkajšnjih prebivalcev vseh družbenih razredov. Kot taki bi lahko bili bolj naklonjeni Božji materi Mariji, ki je prevzela mnogo ženskih nalog, ki so jih prej opravljale poganske boginje: materinstvo, skrb za otroke, rodovitnost in plodnost. Škof Viktorin je v Petovioni deloval v 2. polovici 3. stoletja, ko je mesto očitno že bilo sedež škofije, je pa bil kult Nutric takrat gotovo še zelo živ, pa čeprav so njihovi votivni spomeniki postopoma izginjali in jih konec 3. in v 4. stoletju sploh več ni. Odsotnost spomenikov, ki sicer so neposreden dokaz obstoja, pa ne pomeni, da je izginilo tudi češčenje Nutric. Če ne drugje, se je moralo ohraniti še v zavetjih domov (Šašel Kos 2016, 172). Petovionske

17 Za vplive poganskih boginj (grško-rimskih in vzhodnjaških) gl. predvsem delo *The Virgin Goddess: Studies in the Pagan and Christian Roots of Mariology* (Benko 2004, 1–82).

Nutrice so bile gotovo močno zakoreninjene v zavest prebivalcev, njihovo čaščenje se je najverjetneje prenašalo še naprej iz roda v rod, pa čeprav ji votivnih spomenikov niso več postavljali, saj se je ta navada počasi začela poslavljeti in so spomeniki 4. stoletja bolj izjema kot pravilo.¹⁸

Na tem mestu lahko kot analogijo navedemo pridigo št. XIV Tomaža Hrena, ki jo je govoril na slovesnosti ob polaganju temeljnega kamna za kapucinski samostan v Ljubljani 25. aprila 1607 in v kateri je omenil slovanska poganska božanstva Lado, Plejna, Poberina. Pridigo z začetka 17. stoletja pogosto uporabljamo kot dokaz, da je kljub intenzivnemu pokristjanjevanju domače in uveljavljeno (pogansko?) včasih v preobleki, včasih pa kar odkrito (vsaj v bolj odmaknjenih predelih) lahko živelo naprej še celo tisočletje (Visočnik 2010, 59–74).

Petovionske Nutrice in Marija bi se v Petovioni torej lahko srečale. Ker pa je vedenje o dogajanju ob izteku rimskega imperija na naših tleh precej omejeno,¹⁹ težko sklepamo, kaj je to konkretno pomenilo. Ob tem se pojavi vprašanje, na kak način je mogoče (če sploh) oz. bi bilo mogoče dokazati, da je kult Nutric dejansko in konkretno vplival na češčenje Marije. Zgodnje upodobitve Marije, ki bi jih lahko primerjali z upodobitvami Nutric, se niso ohranile; tovrstno iskanje podobnosti tako ne bi obrodilo sadov.²⁰ Ostanki zgodnjekrščanske cerkve na Panorami so tako zelo skromni, da si z njimi ne moremo pomagati (Bratož 2014, 273). Ob upoštevanju znanega dejstva, da se uveljavljene navade, običaji, religiozne prakse, miselnost spreminjajo zelo počasi in na dolgi rok, se zdi vredno ubrati drugačno taktiko.

Če je bilo čaščenje Nutric v Petovioni tako zelo prisotno, kot se zdi, potem so gotovo še dolgo ostale v zavesti prebivalcev in v njihovem kolektivnem

18 Preseneča dejstvo, da je materialnih ostankov, ki bi jih lahko povezali s krščanstvom v Petovioni, presenetljivo malo. Nenavadna je tudi popolna odsotnost spomenikov z napisi, ki bi imeli krščanski značaj, prim. Ragolič 2023.

19 V Petovioni (pa tudi drugje) je namreč izredno malo arheoloških ostankov, ki jih lahko z gotovostjo postavimo v 5. stoletje; pri tem izstopa grob vojščaka, domnevno Huna, iz sredine 5. stoletja (Horvat in Dolenc Vičič 2010, 71.73–74).

20 Znale so upodobitve Izide in njenega sina (*Horusa*), ki so najverjetneje vplivale na ikonografijo upodobitev Marije z Jezusom, saj je podobnost očitna (Higgins 2012; Delray 2017). Morda je tu mogoče najti še eno analogijo; Horus je namreč bog. Izida za razliko od keltsko-germanskih mater in matron (ali nutric) ni upodobljena z naključnimi otroki, temveč ima v naročju lastnega sina, katerega božanska narava ni sporna.

spominu. Ob tem ostaja vprašanje, kaj se zgodi z življenjem v Petovioni ob koncu antike, ko na ta prostor pridejo Slovani, ki s seboj prinesejo svoja božanstva. Kaj se zgodi z že obstoječim antičnim krščanstvom oz. kaj se zgodi s pogansko kulturo in kulti, ki so gotovo še živeli vsaj v zavetju domov. Ob upoštevanju teh vprašanj, na katera natančnih odgovorov še nimamo, se sprašujemo naprej: na kak način torej potrditi konkreten vpliv kulta Nutric iz Petovione na češčenje Marije (če je ta dejansko obstajal). Pri tem je treba upoštevati nekaj vprašanj – na nekatera med njimi sploh še nimamo enoznačnih odgovorov, druga so morda bolj retorične narave:

- Kdaj se češčenje Marije sploh začne, na kak način ga prepoznamo in kdaj se razširi po rimskem imperiju (kdaj bi se torej lahko pojavilo tudi v Petovioni)? V kakšni obliki je Marijino češčenje prišlo v Petoviono, do kolikšne mere že izoblikovano?
- A je takrat kult Nutric v Petovioni sploh še obstajal (kje, na kak način in v kakšnem obsegu)?
- Kaj vemo o krščanstvu v Petovioni? Na kak način se življenje v antičnih mestih na Slovenskem zaključi, kaj se takrat zgodi z obstoječim krščanstvom in že vzpostavljeno cerkveno upravo?
- Kako se življenje na naših tleh spremeni s prihodom Slovanov? Kako veliko cezuro v življenju to dejansko predstavlja? Koliko duhovne kulture se ohrani, če sploh?
- S Slovani se je na obravnavani prostor vrnil politeizem; ali se je ob tem lahko ohranil spomin na krščanstvo in s tem na Marijino češčenje (kaj šele na v antiki zelo pomemben kult Nutric)?

Še vedno torej ostaja vprašanje, kako preseči splošne opredelitve in vendarle vsaj posredno dokazati, da je vpliv kulta Nutric na češčenje Marije otipljiv. Morda se zdi smiselno pogledati v strukturo pražupnij, ki so se oblikovale na širšem območju antične Petovione, in ugotoviti, kateri patrociniji so bili še posebej dobro zastopani (če kateri dejansko izstopajo). Pražupnije, ki pridejo v poštev, so: pražupnija sv. Jurija na Ptuj, radgonska pražupnija pa tudi kamniško-mariborska in jareninska župnija, na kateri je gotovo vplivala pražupnija v Lipnici (Leibnitz). Če pa govorimo o ozemlju južno od Drave, ne smemo pozabiti na pražupnijo sv. Jurija v Hočah, iz katere so izšle številne župnije na Dravskem polju (Höfler 2013, 74–90, 306–316). Höfler je natančneje predstavil zgodovinski potek oblikovanja pražupnij in posledično tudi župnij na tem prostoru,

izpostavil pa je tudi nejasnosti in dileme, ki še obstajajo. Proces je trajal daljše obdobje in je potekal postopoma, začel pa se je že v 9. stoletju (Ptuj, Radgona). A za potrebe te razprave nas zanimajo predvsem patrociniji tega prostora. Če najprej pogledamo samo ptujsko pražupnijo, ki je dobila ime po (proštiji) cerkvi sv. Jurija, ugotovimo, da sta bili na Ptuj v 9. stoletju postavljeni dve cerkvi: prva, ki je najverjetneje stala na arealu dominikanskega samostana, je bila morda posvečena Materi Božji, in druga, ki je najverjetneje identična z današnjo cerkvijo sv. Jurija. Na Ptuj se omenja še vikariatna cerkev sv. Ožbolta zunaj mesta, ki naj bi nekoč bila župnijska. Iz ptujske prafare so izšle župnije sv. Lovrenca v Slovenskih Goricah (Juršinci), sv. Marjete pod Ptujem (Sv. Marjeta niže Ptuja – Gorišnica), sv. Ruperta v Spodnji Voličini, kaplanija na Vurberku (z Marijino cerkvijo), župnija Sv. Trojice in Matere Božje v Veliki Nedelji (Höfler 2013, 86–90).

Iz radgonske pražupnije s prvotno cerkvijo sv. Ruperta (župnijska cerkev je danes posvečena Janezu Krstniku) so se razvile župnije in vikariati; v Ljutomeru, katere patrocinij je prav tako posvečen Janezu Krstniku, v Križevcih s cerkvijo sv. Križa, župnija Matere Božje v Apačah, župnija sv. Benedikta v Slovenskih goricah in sv. Jurija ob Ščavnici. V sami Radgoni pa je treba omeniti še cerkev sv. Petra zunaj mestnega obzidja, ki naj bi prav tako nekoč bila župnijska (Höfler 2013, 82–86).

Kamniško-mariborska in jareninska župnija sta vsaj deloma pokrivali petovionski ager – na njegovem severozahodnem delu. Začetki obeh in njuna povezanost s pražupnijo v Lipnici (Leibnitz) še morda niso povsem jasni. Na njunem prostoru pa srečamo naslednje patrocinije: sv. Martin v Kamnici, sv. Janez Krstnik v Mariboru, sv. Marjeta v Selnici, sv. Peter v Malečniku, Marijino vnebovzetje v Jarenini, sv. Andrej v Svečini, sv. Lenart v Slovenskih goricah in sv. Jurij ob Pesnici (Höfler 2013, 72–80).

Pražupnija sv. Jurija v Hočah je pokrivala ogromno ozemlje od Pohorja do madžarske meje. Njeno ustanovitev pa lahko postavimo v čas pred 985, ko je njeno središče morda predstavljala cerkev sv. Mihaela v sosednjem Razvanju, kjer se je oblikovalo tudi oblastno središče z gradom Hompoš. Že v drugi polovici 12. stoletja se je iz pražupnije izločila župnija v Lovrencu na Pohorju. Na začetku 15. stoletja pa se nahajajo vikarji na Bregu pri Mariboru (cerkev Marije Magdalene), na Hajdini (cerkev sv. Martina), v Vidmu pri Ptuj (sv. Vid), Žetalah (sv. Mihael) in Majšperku (sv. Nikolaj).

Za župnijo Lovrenc na Dravskem polju pa ni čisto jasno, ali se je izločila iz pražupnije Hoče ali sosednje pražupnije Slivnica, kar za nas niti ni tako zelo pomembno, saj nas bolj zanimajo zgodnji patrociniji v bližini Ptuja. V 15. stoletju je v mejah videmske župnije nastala kaplanija pri nekdanji cerkvi sv. Katarine v Cirkulanah (Höfler 2013, 306–316).

K temu lahko dodamo še podatke iz knjige o patrocinijih na Slovenskem (Škulj 2011), pri čemer se osredotočamo le na različne z Marijo povezane patrocinije, npr. sv. Marija, Tolažnica žalostnih, Vnebovzetje Device Marije, Žalostna Mati Božja ... Ob njihovem natančnejšem pregledu ugotovimo, da Marijini patrociniji nikjer po Sloveniji ne prevladujejo, temveč da so precej enakomerno razporejeni po vseh slovenskih škofijah (Škulj 2011, 69.85–88). Podobna slika pa se pokaže tudi v Montagnanovem popisu cerkva na Štajerskem iz 1592/1596 (Höfler 1982, 73.81.85).

Dvomi o smiselnosti iskanja potrditve vpliva Nutric preko Marijinih patrocinijev na območju nekdanje Petovione ostajajo, a obenem je to zaenkrat ena izmed redkih konkretnih stvari, ki jih lahko naredimo. Intenzivno čaščenje Nutric na tem prostoru bi hipotetično lahko vplivalo na pogostnost Marijinih patrocinijev v okviru pražupnij, ki so nastale v srednjem veku. Za lažje razumevanje potencialne povezave je smiselno predstaviti sam pojem patrocinija. Pri patrociniju gre za svetniško zaveznitvo posamezne cerkve. Patrocinij določene cerkve je praviloma patrocinij glavnega oz. velikega oltarja. Pozni patrocinij neke cerkve ni nujno tudi njegov prvotni, čeprav do sprememb patrocinijev ni prihajalo zelo pogosto. Obnovljene, na novo posvečene cerkve ali celo nove cerkvene zgradbe so običajno prevzele patrocinije prejšnjih. Prve cerkve v pozni antiki so postavljali na grobovih krajevnih mučencev ali zaslužnih cerkvenih voditeljev, škofov ali diaconov. Cerkev so bile sicer najprej posvečene Kristusu Odrešeniku, Mariji, Janezu Krstniku, Petru ter drugim apostolom in svetnikom. Se je pa ta splošni del patrocinija v njihovih naslovih sčasoma opustil in je prevladalo ime svetnika, ki se je v njej posebej častil. V novo pokristjanjenih predelih srednje Evrope so vlogo mučencev poznoantičnega sveta prevzeli zaslužni misijonarji in prvi škofje, v predelih s kontinuiteto romaniziranega staroselskega prebivalstva pa so se še ohranili svetniški kulti iz pozne antike. Takih primerov v našem prostoru praktično ni. Najstarejša cerkev, ki je navedena s patrocinijem, je Marijina pri Gospe Sveti (8. stoletje). Za najstarejše patrocinije v Panoniji pa veljajo Marija, Rupert,

Adrijan, Janez Krstnik, Štefan, Mihael, Marjeta, Lovrenc in Peter (9. stoletje). Na Štajerskem in Koroškem severno od Drave se že v 9. stoletju pojavljajo naslednji patrociniji: Martin, Rupert, Lovrenc, Andrej, Mihael in Marija. Za ozemlje južno od Drave so podatki nekoliko bolj skopi oz. se začnejo nekoliko pozneje. Seznam najstarejših patrocinijev pa je naslednji: Marija, Peter Mihael, Martin, Mohor in Fortunat, Kancijan in tovariši, Danijel, Janez Krstnik, Štefan, Vid, Jurij in Klemen. Očiten je predvsem širši izbor svetnikov (Höfler 2013, 373–376).

Marijini patrociniji, torej Mariji posvečene cerkve, imajo svoj začetek v letu 431,²¹ ko je bila Marija na tretjem ekumenskem koncilu v Efezu razglašena za Božjo mater oz. porodnico (*Theotokos*). Na tem koncilu so sprejeli tudi obhajanje Marijine smrti (zaspanja, *dormitio*) na 15. avgust, kar je na vzhodu postalo obvezno že okoli leta 600, na zahodu pa je do tega prišlo slabo stoletje pozneje. Težišče tega praznika se je postopoma preneslo na obhajanje Marijinega vnebovzetja (na zahodu). Že konec 5. stoletja naj bi bilo v Rimu izpričano praznovanje Marijinega oznanjenja, kmalu pa je sledilo še praznovanje Marijinega rojstva, čeprav datumi teh praznikov še niso bili stalni. Do sredine 8. stoletja pa so se štirje glavni Marijini prazniki ustalili na datume, kot jih poznamo še danes: Marijino očiščenje (2. februar), oznanjenje (25. marec), vnebovzetje (15. avgust) in rojstvo (8. september). Najstarejši med njimi je praznik Marijinega vnebovzetja (Höfler 2013, 376–377).

Najstarejše Marijine cerkve so bile torej posvečene Marijinemu vnebovzetju, kar velja tako za sam Rim kakor tudi za območje, ki je posredno ali neposredno povezano z našim prostorom (Furlanija: Oglej, Čedad in druge; stolnica v Kopru, stolnica v Freisingu in stolnica v Briksnu, Gospa Sveta ...). Na današnjem slovenskem prostoru pa naj omenimo nekaj najstarejših iz obdobja med 10. in 12. stoletjem: Leskovec pri Krškem, Grad, Turnišče, Lesce, Jarenina (Höfler 2013, 376–377).

Podatki o patrociniju Marijinega rojstva so veliko bolj skopi, zdi pa se verjetno, da se za marsikatero furlansko Marijino cerkvijo z drugim naslovom skriva ta prvotni patrocinij. Na sedanjem slovenskem ozemlju

21 Gl. predhodno besedilo.

je sicer cerkva Marijinega rojstva precej. Med najstarejše lahko postavimo župnijsko cerkev v Cerknici (druga polovica 10. oz. začetek 11. stoletja) in cerkev na Blejskem otoku, ki je bila prvotno posvečena Marijinemu rojstvu. V drugo polovico 11. stoletja spada župnijska cerkev v Slivnici pri Mariboru. Vse ostale so mlajšega datuma, kar velja tudi za cerkve z drugimi Marijinimi patrociniji (Höfler 2013, 377–379). Po pregledu Marijinih patrocinijev na Ptuj in v njegovi bližnji okolici ne moremo trditi, da bi jih bilo več (kot drugje), pa tudi ne, da bi bili starejši oz. da bi bile Marijine cerkve na tem prostoru starejše.

Zaključki

Nesporno je, da je bil kult Nutric v Petovionih nadvse pomemben, saj spada med epigrafsko najpogostejše izpričane kulte v mestu. Njegov pomen in vlogo potrjuje tudi dejstvo, da je imel pripadnike med vsemi družbenimi sloji in da ni bil omejen le na ozek krog častilcev. Za petovionske Nutrice sicer načeloma trdimo, da gre za predrimski lokalni fenomen, a ob podrobnejši analizi najdemo paralele tako v grško-rimskem panteonu kakor tudi v keltskem svetu bogov. Ob Nutricah, ki so velikokrat predstavljene kot dovilje, varuhinje in zaščitnice dojenčkov ter tudi večjih otrok, posledično pa tudi mater, kaj hitro pomislimo na Matrone (*Matronae*) in Matere (*Matres*), na *Alounae*, tudi na boginjo *Bona Dea*, na Kibelo (Velika mati bogov) in druge boginje, ki so v različnih kulturah v antičnem obdobju veljale za zaščitnice ženskih nalog ter skrbi za otroke.

Samoumevno se torej zdi, da je ob koncu »poganske antike« njihove naloge prevzela Marija, a je kljub temu treba upoštevati določene specifičnosti. Predvsem ne smemo pozabiti, da je Marijina narava človeška in da projekcija božanskih moči s prej naštetih boginj na Marijo ni mogla potekati brez zadržkov, vsaj ne do razglasitve Marije za Božjo mater. S tem pa so se v prvi polovici 5. stoletja odprla vrata za (tudi institucionalizirano) Marijino češčenje; začeli so graditi njen posvečene cerkve, postopoma pa so se uveljavljali tudi njeni prazniki. Če razmišljamo naprej, se najprej vprašamo, kdaj se je krščanstvo pojavilo na naših tleh in s tem tudi v Petovionih. Glede na to, da je bila Petoviona sedež antične škofije, da je tukaj deloval znameniti Viktorin Ptujski, je to moralo biti že relativno zgodaj. Krščanstvo in poganski kulturi so se tako gotovo srečali in nekaj časa tudi sobivali. Naslednje vprašanje

je, kdaj se je Marijino češčenje pojavilo pri nas. Glede na predstavljeni zgodovinski in teološki razvoj ter pojavnost Marijinih cerkva in njenih upodobitev v Furlaniji je moralo preteči kar nekaj časa (stoletij?), da se je češčenje Marije uveljavilo tudi pri nas. V tem kontekstu ne gre pozabiti tudi na dilemo, od kod je krščanstvo v Petoviono sploh prišlo, saj je bil odnos do Marije na vzhodu v bizantinskem krogu nekoliko drugačen kot na zahodu in so jo hitreje in intenzivneje (drugače?) sprejeli ter se ji tudi prej začeli priporočati. V tej zvezi se je treba tudi vprašati, do kolikšne mere je bilo njeno češčenje že izoblikovano (ob prihodu na naš prostor) pod vplivom drugih vzhodnjaških in grško-rimskih ženskih božanstev ter kaj je k temu oz. bi k temu lahko dodal še domači kult Nutric.

Še bolj ključno pa je vprašanje: Če so petovionske Nutrice vplivale na češčenje Marije, kako ta njihov vpliv ugotoviti oz. potrditi? Govor je namreč o obdobju pozne antike in začetku srednjega veka, kjer bo verjetno treba preseči stereotipne razlage o grobi cezuri med starim in novim, a je za enkrat zanesljivega vedenja še relativno malo, predvsem o tem, kako je potekalo preoblikovanje kultur, in o medsebojnih vplivih, gotovo pa je šlo za procese, katerih rezultati nikoli ne pridejo z danes na jutri. Nobenega dvoma sicer ni, da je kult Nutric živel še veliko dlje od njej posvečenih votivnih spomenikov (2. in 3. stoletje) in da je ustvaril klimo, ki je bila naklonjena ženskemu principu, ženskim boginjam in ženskim nalogam. Nastavki za češčenje Marije so na ta način gotovo bili idealni, težko pa bomo potrdili, da so se realizirali, ker za to nimamo pravih vzvodov. Ostankov antičnih cerkva je že tako malo, kaj šele tistih, ki bi bile posvečene Mariji; podobno je z manjkajočimi upodobitvami Marije, kjer bi lahko ugotavljali ikonografske vplive.

Za neke vrste izhod v sili še izkaže poskus povezati pojavnost Marijinih patrocinijev na nekdanjem petovionskem prostoru s prisotnostjo Nutric. Marijinih patrocinijev na obravnavanem območju ni več kot drugje po Sloveniji, kjer češčenja Nutric niso poznali. Vedno bolj se torej zdi, da je (vsaj zaenkrat) kult Nutric in češčenje Marije na območju današnjega Ptuja nemogoče postaviti v konkretno povezavo. Krščanstvo je seveda bilo prisotno, s tem pa tudi začetki marijanske zavesti, čeprav o sistematičnem češčenju Marije še ne moremo govoriti. Antične religije in ženski kult (Isis, *Magna Mater*, *Bona Dea* ...) so pripravili prostor za lažji sprejem Marije kot Božje matere, in nekako v tem kontekstu lahko razumemo tudi vpliv

domačih Nutric, pa čeprav ga konkretno ne moremo potrditi. Prispevek nas opominja, da je pri sklepanju o takšnih vzročnih povezavah potrebna določena mera previdnosti.

|

Za podporo tej raziskavi niso bili ustvarjeni ali analizirani nobeni novi podatki.
No new data were created or analysed in support of this research.

Kratici

- ML** V. von Remigius in Scheffczyk 1988–1994 [*Marienlexicon*]
RE Georg 1894–1995 [*Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*]

Reference

- Beck, Noémie.** 2009. *Goddesses in Celtic Religion Cult and Mythology: A Comparative Study of Ancient Ireland, Britain and Gaul*. Thèse de doctorat d'Études Anglophones. Lyon/Dublin: Université Lumière Lyon 2/University College of Dublin.
- Benko, Stephen.** 2004. *The Virgin Goddess: Studies in the Pagan and Christian Roots of Mariology*. Leiden, Boston: Brill.
- Bratož, Rajko.** 1986. *Kršćanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju Oglejske cerkve. Od začetkov do nastopa verske svobode*. Acta ecclesiastica Sloveniae 8. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve/Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut.
- – –. 2014. *Med Italijo in Ilirikom: slovenski prostor in njegovo sosedstvo v pozni antiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete/Zveza zgodovinskih društev Slovenije/Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Brubaker, Leslie, in Mary B. Cunningham, ur.** 2016. *The Cult of the Mother of God in Byzantium*. London: Routledge.
- Delray, Marianna.** 2017. The Legacy of the Egyptian goddess? A retrospective look at the two divine mothers: Isis and Mary. Macquarie University. https://www.academia.edu/39877982/LEGACY_OF_THE_EGYPTIAN_GODDESS_A_RETROSPECTIVE_LOOK_AT_THE_TWO_DIVINE_MOTHERS_ISIS_AND_MARY (pridobljeno 17. 9. 2025).
- Dolinar, France M.** 2007. *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina.
- Geary, Patrick J.** 2006. *Women at the Beginning: Origin Myths from the Amazons to the Virgin Mary*. Princeton: Princeton University Press.
- Gentle, Judith Marie, in Robert L. Fastiggi, ur.** 2009. *De Maria Numquam Satis: The Significance of the Catholic Doctrines on the Blessed Virgin Mary for All People*. Lanham: University Press of America.
- Georg, Wissowa.** 1894-1995. *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Grizon, Gaja.** 2023. *Kult Nutric v Petovionii*. Diplomska naloga. Univerza na Primorskem.
- Hainzmann, Manfred.** 2016. ALOVNAE (sive) NUTRICES: identische norische Muttergottheiten? V: *Zentralort und Tempelberg: Siedlungs- und Kultentwicklung am Frauenberg bei Leibnitz im Vergleich: Akten des Kolloquiums im Schloss Seggau am 4. und 5. Mai 2015*, 39–48. Dunaj: Phoibos.
- Higgins, Sabrina.** 2012. Divine Mothers: The Influence of Isis on the Virgin Mary in Egyptian Lactans-Iconography. *Journal of the Canadian Society for Coptic Studies* 3/4: 71–90.
- Höfler, Janez.** 1982. *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja* [Drei Verzeichnisse der Kirchen und Kapellen in Krain und Slowenischer Steiermark aus dem Ende des 16. Jahrhunderts]. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- – –. 2013. *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem: k razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik.
- Horvat, Jana.** 2024. Latest Research in Poetovio. V: Horvat idr. 2024, 429–446. Ljubljana: Založba ZRC.

- . 2023. *Ptujska Panorama: Legijski tabor in antično mesto*. Umetnine v žepu. Ljubljana: Založba ZRC.
- Horvat, Jana, in Aleksandra Nestorovič.** 2022. *Osrčje Petovione: Ptuj v rimski dobi*. Ptuj: Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož.
- Horvat, Jana, in Andreja Dolenc Vičič.** 2010. *Arheološka najdišča Ptuja: Rabelčja vas* [Archaeological sites of Ptuj: Rabelčja vas]. Opera instituti Archaeologici Sloveniae 20. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, Založba ZRC.
- Horvat, Jana, Branko Mušič, Andreja Dolenc Vičič in Anja Ragolič.** 2020. *Arheološka najdišča Ptuja: Panorama* [Archaeological sites of Ptuj: Panorama]. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 41. Ljubljana: Založba ZRC.
- Horvat, Jana, Milan Lovenjak, Andreja Dolenc Vičič, Marija Lubšina Tušek, Marjana Tomanič-Jevremov in Zorka Šubicet.** 2003. Poetovio: Development and Topography. V: Šašel Kos in Scherrer 2003, 153–189.
- Horvat, Jana, Stefan Groh, Karl Strobel in Mateja Belak, ur.** 2024. *Roman urban landscape: towns and minor settlements from Aquileia to the Danube*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Le Bohec, Yann, in Catherine Wolff, ur.** 2000. *Les légions de Rome sous le haut-empire: actes du congrès de Lyon (17–19 septembre 1998)*. Pariz: De Boccard.
- Lechner, Gregor Martin.** 1991. Ikonographie. V: ML 3: 285–287.
- . 1993. Maria Orans = Orante. V: ML 5: 11–15.
- Limberis, Vasiliki.** 1994. *Divine Heiress: The Virgin Mary and the creation of Christian Constantinople*. London: Routledge.
- McNelly Kearnd, Cleo.** 2008. *The Virgin Mary, Monotheism, and Sacrifice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Menaše, Lev.** 1994. *Marija v slovenski umetnosti: ikonologija slovenske marijanske umetnosti od začetkov do prve svetovne vojne*. Celje: Mohorjeva družba.
- Nichols, Aidan.** 2015. *There is no Rose: The Mariology of the Catholic Church*. Minneapolis: Fortress Press.
- Pelikan, Jaroslav.** 2021. *Marija skozi stoletja*. Ljubljana: Družina.
- Piso, Ioan.** 2000. Les légions dans la province de Dacie. V: Le Bohec in Wolff 2000, 205–225.
- Piso, Ioan, in Rada Varga, ur.** 2014. *Trajan und seine Städte: colloquium, Cluj–Napoca, 29. September–2. Oktober 2013*. Cluj–Napoca: Mega.
- Ragolič, Anja.** 2023. *Poetovio: römische Grabdenkmäler*. Situla 46. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- . 2014. The territory of Poetovio and the boundary between Noricum and Pannonia [Upravno območje Petovione in meja med Norikom in Panonijo]. *Arheološki vestnik* 65: 323–351.
- Reddé, Michel.** 2000. Legio VIII Augusta. V: Le Bohec in Wolff 2000, 119–126.
- Rihar, Franc.** 1909. *Marija v zarji slave: Pregled zgodovine Marijinega češčenja*. Celovec: Družba sv. Mohorja v Celovcu.
- Ritterling, Emil.** 1925. Legio. V: RE 12/2: 1329–1829.
- Rubin, Miri.** 2009. *Mother of God: A History of the Virgin Mary*. New Haven: Yale University Press.
- Schmuck, Norbert.** 1989. Elëusa. V: ML 2: 318–321.
- . 1991. Katakombenmalerei. V: ML 3: 523–526.
- Schoemaker, Stephen J.** 2004. *Ancient Traditions of the Virgins Mary's Dormition and Assumption*. Oxford: Oxford University Press.
- Schrettle, Bernhard.** 2024. Norische Nutrices Die Ammengöttinnen vom Frauenberg und ihre Schwestern. V: *Borders in provinces – cultural borders: 18th International Colloquium on Roman Provincial art : Belgrade–Viminacium, May 20–25th 2024: book of abstracts*, 37. Belgrade: Institute of Archaeology.
- Smolik, Marijan.** 1981. Pridigar, mariolog in zgodovinar Janez Ludvik Schönleben. *Bogoslovni vestnik* 41/4: 399–427.

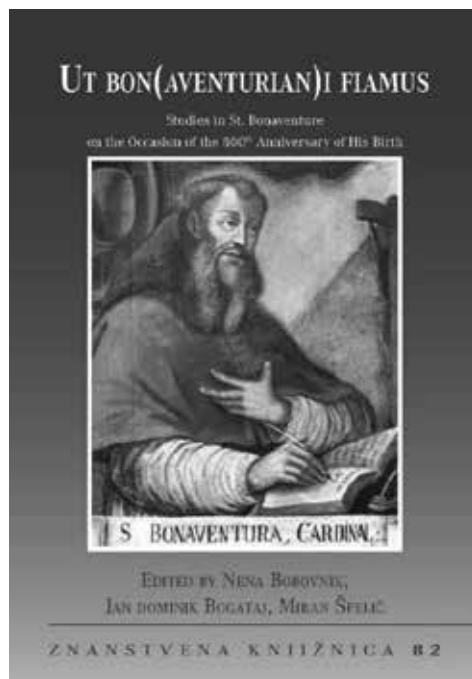
- Söll, Georg.** 1994. Verehrung Mariens. V: ML 6: 596–599.
- Šašel Kos, Marjeta.** 1999. *Pre-Roman divinities of the eastern Alps and Adriatic*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- –. 2014. Poetovio before the Marcomannic Wars from legionary camp to Colonia Ulpia. V: Piso in Varga 2014, 139–165.
- –. 2016. Nutrices: the most popular goddesses at Poetovio. V: *Zentralort und Tempelberg: Siedlungs- und Kultentwicklung am Frauenberg bei Leibnitz im Vergleich: Akten des Kolloquiums im Schloss Seggau am 4. und 5. Mai 2015*, 167–174. Dunaj: Phoibos.
- –. 2020. *V srcu rimskega imperija: zgodovina slovenskega prostora v antiki do vlade Maksimina Tračana*. Zbirka Zgodovinskega časopisa 51. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Šašel Kos, Marjeta, in Peter Scherrer, ur.** 2003. *The autonomous towns of Noricum and Pannonia [Die autonomen Städte in Noricum und Pannonien]: Pannonia I*. Situla 41. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Škulj, Edo.** 2011. *Patrociniji na Slovenskem*. Škocjan pri Turjaku: Župnija.
- Ušeničnik, Frančišek.** 1904. Schönleben o Brezmadežni. *Katoliški obzornik* 8: 413–426.
- V. von Remigius, Bäumer, in Leo Scheffczyk, ur.** 1988–1994. *Marienlexicon*. St. Ottilien: EOS Verlag.
- Visočnik, Julijana.** 2010. Hrenova pridiga ob polaganju temeljnega kamna za kapucinski samostan v Ljubljani. *Studia Mythologica Slavica* 13: 59–74.
- Wolff, Catherine.** 2000. La legio XIII Gemina au 1er siècle. V: *Le Bohec in Wolff* 2000, 203–204.

Seznam fotografij

Slika 1: Votivni relief, posvečen Nutricam z Zgornjega Brega, ki je hranjen v 3. mitreju (inv. št. RL 320), arhiv Pokrajinskega muzeja Ptuj - Ormož, Boris Farič.

Slika 2: Svetišča za Nutrice in njim posvečeni votivni spomeniki, po Šašel Kos 1999, 156, sl. 2.

Znanstvena knjižnica 82

Nena Bobovnik, Jan Dominik Bogataj in Miran Špelič (ur.)

UT BON(AVENTURIAN)I FIAMUS:

Studies in St. Bonaventure on the Occasion of the 800th Anniversary of His Birth

»V tem zborniku avtorji osvetljujejo filozofske, teološke in druge vidike sodobnega razumevanja Bonaventurove misli. Zanimiv bo tako za znanstvene kot tudi za neznansvene bralce, zlasti tiste, ki se ukvarjajo s študijem frančiškanstva in širšim področjem srednjeveške filozofije ter evropske kulturne zgodovine.«

doc. dr. Simon Malmenvall, recenzija zbornika

Ljubljana: Teološka fakulteta, Brat Frančišek, 2022. 170 str.

ISBN 978-961-7128-74-1, 20 €

Knjigo lahko naročite na naslovu:

TEOF-ZALOŽBA, Poljanska 4, 1000 Ljubljana;

e-naslov: zalozba@teof.uni-lj.si

Knjiga je v e-obliki prosto dostopna.